

10. An etymological dictionary of the Ukrainian language: In 2v. – V. II: Д-Б / By Jaroslav B. Rudnyckyj – Ottawa: Ukrainian Mohylo-Mazepian Academy of Sciences, 1982. – 1128с. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://litopys.org.ua/djvu/rudnycky_slovyk.htm – (дата звернення 30.08.2012). – Назва з екрана.

Стаття надійшла до редакції 11.11.2014 р.

УДК 811.161.2

Олена Горбач

(Кам'янець-Подільський національний
університет ім. І. Огієнка)

СЕМАНТИКО-СИНТАКСИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ БІБЛІОНІМІВ ГУМОРИСТИЧНО-САТИРИЧНИХ ТВОРІВ (НА МАТЕРІАЛІ ЗБІРОК «ОПУДАЛО» ТА «ВЕСЕЛИЙ ЯРМАРОК»)

У статті аналізуються заголовки гумористично-сатиричних творів кінця ХХ ст. збірок «Опудало» та «Веселий ярмарок». Особлива увага звертається на семантико-синтаксичну структуру бібліонімів та їх дотепне обігрування.

Ключові слова: бібліонім, заголовок твору, синтаксична структура, гумористичні й сатиричні конотації, власні назви.

Олена Горбач. СЕМАНТИКО-СИНТАКСИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ БИБЛИОНИМОВ ЮМОРИСТИЧЕСКИ-САТИРИЧЕСКИХ ПРОИЗВЕДЕНИЙ (НА МАТЕРИАЛЕ СБОРНИКОВ «ЧУЧЕЛО» И «ВЕСЕЛАЯ ЯРМАРКА»)

В статье описываются заглавия юмористически-сатирических произведений конца ХХ в. со сборников «Чучело» и «Веселая ярмарка». Особое внимание обращается на семантико-синтаксическую структуру библионимов и на их остроумное обыгрывание.

Ключевые слова: библионим, заглавие, синтаксическая структура, юмористические и сатирические коннотации, имена собственные.

Olena Gorbach. SEMANTIC AND SYNTACTIC FEATURES OF BIBLIONIMS HUMOROUS, SATIRICAL WORKS (THE MATERIAL COLLECTIONS OF BOOKS «SCARECROW» AND «FUN FAIR»)

This article describes the headlines humorously satirical works of the late XX century from books «Scarecrow» and «Fun fair». Particular attention is paid to semantic-syntactic structure of biblionims and their witty harping.

Key words: biblionim, title, syntactic structure, humorous and satirical connotations, proper names.

Упродовж останніх десятиліть учені-ономасти приділяють увагу дослідженню бібліонімів як «власних назв будь-якого писемного твору: художнього, релігійного, наукового, політичного й т. п.» [5, с. 42]. Особливий інтерес до них пояснюється і унікальним розташуванням заголовка в тексті, і різноманіттям його функцій.

Бібліонім акумулює в собі зміст, стилістику та поетику твору, є смисловим центром тексту й може розглядатися як своєрідний код до його інтерпретації. Оскільки заголовок графічно зображений, то він, на нашу думку, сприймається реципієнтом як найбільш помітна його

частина. З лінгвістичного погляду заголовок є первинним засобом номінації, з семіотичного – першим знаком теми.

Заголовок як особлива власна назва повсякчас зацікавлює дослідників. Він був об'єктом уваги Е. Боевої, Н. Веселової, В. Галич, Л. Грицюк, Т. Желтоногової, В. Ільченко, Ю. Карпенка, Т. Крупеньової, В. Мерзвинського, А. Попович, М. Торчинського та інших.

Аналіз наукової літератури із проблем біблійіміки гумористично-сатиричних текстів засвідчив, що заголовок твору як засіб створення комізму досліджений недостатньо, що й визначає актуальність нашої розвідки.

Джерелом дослідження стали заголовки прозових гумористично-сатиричних творів зі збірок «Опудало» [4] та «Веселий ярмарок» [2].

Мета статті – дослідити специфіку поетики заголовків гумористично-сатиричних творів; виявити структурно-семантичні типи заголовків; проаналізувати виражальні засоби мови, які використовуються в заголовках.

Функції художнього заголовка неможливо переоцінити, тому його вибір розглядається як один із найбільш відповідальних моментів створення мистецького твору, про що свідчать і численні висловлювання, і текстологічні дослідження. Виступаючи першим знаком тексту, заголовок виконує переважно ономазіологічну функцію, даючи ім'я об'єктові-тексту за однією з його характеристик – темою. Він виконує і проспективну функцію, орієнтуючи читача стосовного очікуваного змісту тексту.

Специфіка заголовка полягає в тому, що він є посередником між текстом і читачем (його емоційно-ціннісною сферою, досвідом і обсягом його знань). Тема програмує асоціації в читача, впливаючи на виникнення й підвищення читацького інтересу, або гасить цей інтерес. «Асоціації, які формуються заголовком, – це вся інформація, закладена в нього автором у межах філолого-історичної традиції й віддзеркалена у сприйнятті читача відповідно до власного культурного досвіду, наявного в нього» [1, с. 23].

Погоджуємось із думкою Ю. Карпенка, який вважає, що як ономастичний елемент назва твору є саме назвою, тобто одиницею лексичного рівня, незалежно від того, чи вона виражена словом, чи словосполученням, чи реченням. Як елемент твору його назва є складником структури, мовної тканини твору, тобто одиницею синтаксичного рівня, до того ж незалежно від форми свого вираження. На цьому останньому рівні назва твору завжди є реченням – найчастіше називним, але нерідко й реченням іншого типу [3, с. 4].

Проаналізувавши біблійімі збірок «Опудало» й «Веселий ярмарок», ми дійшли висновку, що для досягнення гумористичного ефекту письменники використовують синтаксичні конструкції різних рівнів.

За особливостями синтаксичної будови біблійімі поділяються на:

а) заголовки-словосполучення із сурядним зв'язком: «Леді, лорд і Галька», «Сорочка та піджак»; із підрядним зв'язком, зокрема повне узгодження: «Виробнича травма», «Конфіденційна зустріч», «Остання вечеря»; неповне узгодження: «Яблука з райського саду», «Розповідь прораба», «Галіфе з єврейського базару», «Вершина Мишикіна», «Уроки англійської»;

б) заголовки-речення: односкладні номінативні; двоскладні повні та неповні.

У творчій палітрі письменників-гумористів найпродуктивніші біблійімі, які є номінативними непоширеними реченнями. На нашу думку, саме для розуміння таких заголовків неабияке значення має текст, семантика ключового слова й додаткові конотації, за допомогою яких розкривається суть, закладена автором у назві певного твору. Їх класифікуємо за такими підгрупами:

а) антрополоксеми на позначення головних персонажів твору: «Роза Кнукельбаум», «Анатолій Марчук»;

б) назви наук, терміни: «Тактика», «Педагогіка», «Біоструми»;

в) лексеми на позначення дії або її результату: «Весілля», «Самогубство»;

г) слова із подвійною семантикою, тобто назви, які можуть бути як найменуванням людини, так й іншого явища: «Біном», «Бурдик», «Опудало»;

г) абстрактні поняття: «Відблиски»;

д) лексеми на позначення місця дії: «*На небі*», «*На природі*».

Ведучи мову про особливості двоскладних заголовків-речень у творах гумористично-сатиричного спрямування, варто наголосити, що вони мають своєрідну будову:

бібліоніми-інверсії («*Так пригріло сонечко*», «*Добра штука-телефон*»);

бібліоніми-еліпси («*До Чаплі на уродини*», «*Двоє в барі, де не бував Хемінгуей*»).

Для досягнення бажаного експресивного відтінку автори вдаються до використання тропів у заголовках гумористично-сатиричних творів: епітета – «*Рибальський сон*», «*Тверда четвірка*»; алегорії – «*Бульдог на курорті*»; іронії – «*Мовчун Боря*», «*Конфіденційна зустріч*»; оксюморону – «*Вершина Мишкіна*», «*Керамічна усмішка*»; паронімів – «*Тост і тест*», «*Циркуляр про циркуль*», «*Гранат і Граната*».

Письменники часто поєднують лексику різних стилів мовлення: наукового, офіційно-ділового, розмовного тощо. Послугуючись термінами із наукового стилю, використовуючи офіційно-ділові кліше, гумористи підкреслюють буденність і приземленість подій, які розгортатимуться в певному творі: «*Премія на науковій основі*», «*Доповідна записка*», «*Що й треба було довести*» «*Виробнича травма*». Наприклад, у творі Ю. Іщенка «*Учена рада*», заголовок якого націлює читача на серйозність події твору, автор описує жартівливу ситуацію обговорення дисертації молодого вченого й паралельно футбольного матчу: «*Коли це підходить до мене професор Бекон-Щабастівський. Поклавши руку на моє плече, мовить співчутливо: – Голубчику ви мій! Облиште хвилювання. Вашу дисертацію ми обговорили позавчора на футболі. Істотних зауважень ніхто не висловив. Все буде гаразд! Післязавтра, колего, вирішальний матч*» [2, с. 73].

Вагоме місце у творчості письменників-гумористів належить бібліонімам, які виражені фразеологізмами: «*Дурнів не сіють*», «*Підклали порося*», «*Хлопчик на побігеньках*», «*Я собі ціну знаю*». Оскільки заголовки мають настанову на гумор, то часто заголовки-фразеологізми підлягають структурним трансформаціям. Наприклад, у Федора Маківчука фіксуємо заголовок «*Косюзі по заслuzі*» [2, с. 235], що є видозміною фразеологізму *катюзі по заслuzі* [7, с. 71], де автор окрім заміни компонента, нашаровує на стрижневий компонент фразеологізму додаткове експресивне значення шляхом використання суфіксу суб'єктивної оцінки.

У структурі бібліонімів використовуються крилаті вислови міфологічного та біблійного походження, які виступають у нетипових конструкціях і скеровані на посилення іронічного, почасти саркастичного звучання певного заголовка: «*Яблука з райського саду*», «*Цар Авгій, сніг та антисанітарія*», «*З нових вибриків Пегаса*». Наприклад, у новелі Богдана Жолдака «*Яблука з райського саду*» [4, с. 275] заголовок є засобом створення певної інтриги, і лише неприхований сарказм проривається у фіналі, в сцені розправи медсестри Таньки з колгоспним сторожем саду.

Фіксуємо вживання заголовків-діалектизмів, які надають експресивності, образності, зацікавлюють реципієнтів варіативністю своєї семантики й підкреслюють гумористичну й сатиричну конотацію: «*Лий, синок, це медя*», «*Шше коле бульо красте грігх*». Богдан Жолдак вводить діалектизми в структуру бібліоніма «*Шше коле бульо красте грігх*» [4, с. 254] і «вплітає» їх у канву сатирично-гумористичного твору. Це допомагає націлити потенційного читача на подальше розуміння того, що основна комічна інтрига твору розв'яжеться навколо головного героя з села. Іноді за комізмом його сцен проглядаємо глибоку трагедійність людського буття, де сучасне колгоспне село сатирично зображене як держава, в якій усі крадуть, а найбільше – влада: *...Бо завхверми був такей, шо не тільки тилятко вдупив би, та й саму Маньку давно вкрав би, якби не буявся інших злодіїв – бригадіра й присідатуля. А необлітероване тилятко – ясно як день, ишо пробазарює* [4, с. 254].

Майстри гумористичного слова часто вживають у структурі бібліонімів іншомовні слова: і одиничні-калькування («*Ендишпіль*»), і їх поєднання з власне українською лексикою: «*Фрау робить бізнес*», «*Леді, лорд і Галька*», «*Жандарм у білому капелюсі*». Наприклад, щоб націлити читача на комічні події, які будуть змальовуватися у творі В. Большака «*Леді, лорд і Галька*», автор подає як певну установку заголовок, нашаровуючи в ньому різну за своїм походженням лексику, а далі гуморист детальніше зображує картину: *Присіли лорд і леді, інша іноземна*

челядь. Та й люд колгоспний надійшов – не щодня зустрічаємось з лордами! І Галька моя тут, сидить поруч, моя цариця, красива, навіть лордиха похвалила... [2, с. 26].

Отже, аналіз семантико-синтаксичної структури заголовків гумористично-сатиричних творів засвідчив, що бібліоніми мають виразні стилістично-виражальні можливості. Найбільш продуктивними одиницями є заголовки – односкладні номінативні речення. Семантика заголовків називних речень переважно очевидна. У них зазвичай вживають іменникові вирази: загальновідомі імена, предмети, побутові реалії тощо, але часто усі вони мають експресивно-образне забарвлення. Гумористично-сатиричне спрямування заголовків глибше проявляється через незвичайне поєднання лексики різних рівнів та стилів, обігрування, римування та наявність додаткового конотативного значення у стрижневих компонентах тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Васильєва Н. В. Собственное имя в мире текста / Н. В. Васильєва. – М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009. – 224 с.
2. Веселий ярмарок. Гумор і сатира. Випуск перший / [упор. А. С. Крижанівський, І. О. Немирович, передм. О. Ф. Черногуз]. – К.: Радянський письменник, 1983. – 319 с.
3. Карпенко Ю. О. Назва твору як об'єкт ономастики : Переважно на матеріалі творчості Миколи Бажана / Ю. О. Карпенко // Повідомлення Української ономастичної комісії. – К.: Наук. думка, 1975. – Вип. 13. – С. 3–10.
4. Опудало: українська прозова сатира, гумор, іронія 80–90-х років двадцятого століття / [упорядкув., передм., літ. ред. В. Даниленка]. – К.: Генеза, 1997. – 384 с. Словарь русской ономастической терминологии [ред. Н. В. Подольская]. – М.: Наука, 1978. – 199 с.
5. Торчинський М. М. Структура, типологія і функціонування онімної лексики української мови : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня док. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / М. М. Торчинський. – К., 2010. – 29 с.
6. Ужченко В. Д. Фразеологічний словник української мови / В. Д. Ужченко, Д. В. Ужченко. – К.: Освіта, 1998. – 224 с.

Стаття надійшла до редакції 12.12.2014 р.

УДК 81'282: 821.161.2

Василь Грещук, Валентина Грещук

(Прикарпатський національний
університет ім. В. Стефаніка)

ГУЦУЛЬСЬКИЙ ДІАЛЕКТ У ПОВІСТЯХ ЛЮБИ-ПАРАСКЕВІЇ

СТРИНАДЮК «А КЄМУЄШ, ЄК ТО БУЛО!» ТА «У НАС, ГУЦУЛІВ»

У статті аналізуються особливості використання різнорівневих рис гуцульського діалекту в мові повістей Люби-Параскевії Стринадюк «А кємуєш, єк то було!» та «У нас, гуцулів». Встановлено, що авторська мова – літературнонормативна з вкрапленнями у ній гуцульських діалектних слів. Мова персонажів повістей максимально відтворює гуцульську розмовну стихію. Охарактеризовано гуцульські фонетичні, морфологічні діалектні риси, зафіксовані в мовленні героїв творів, визначено основні семантичні групи лексичних гуцулізмів та з'ясовано їх семантику.

Ключові слова: гуцульський діалект, художня мова, текст, лексичний гуцулізм, фонетичні діалектні риси, морфологічні діалектні риси.